

ПРОБЛЕМЫ И СУЖДЕНИЯ

УДК: 347.515.1

Л. Бічук

юрисконсульт Київської районної ради м. Донецька

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Характерною ознакою цивільно-правової відповідальності є її майновий характер. Тому однією із підстав, яка впливає на можливість несення цивільно-правової відповідальності є наява у відшкодовувача шкоди відповідного майна. Така підстава може бути властива і неповнолітньому, оскільки закон передбачив для нього можливість мати у власності різні речі, в тому числі і цінні, отримувати аліменти, одержувати заробіток за свою працю в вільний від навчання час, мати доходи від заняття інтелектуальною діяльністю та інше.

Але можливість нести цивільно-правову відповідальність (деліктоздатність) заподіячем шкоди, відповідно до діючого законодавства, насамперед залежить від його здатності керуватися своїми діями і вірно оцінювати їх можливі наслідки [1].

Неповнолітні в віці до 15 років не володіють необхідною інтелектуальною та психічною зрілістю, тому їх дії і не кваліфікуються цивільним правом як винні. За заподіяну дітьми шкоду в цьому віці відповідають особи, що зобов'язані здійснювати за ними нагляд. Такими особами є батьки, опікуни, учбові, виховальні або лікувальні установи, якщо дитина в час заподіяння шкоди була під їх наглядом. Всі ці особи відповідають за заподіяну шкоду неповнолітніми тільки при наяві вини.

Вина батьків, опікунів виражається як в нездійсненні нагляда за дитиною в момент заподіяння ним шкоди, так і в безвідповідальному відношенні до його виховання, неправомірному використанню своїх прав по відношенню до дітей (безнаглядність дітей, відсутність до них уваги, потурання пустощів, т.п.), що привело до скоєння шкоди.

Батьки, які позбавлені батьківських прав, за шкоду, заподіяну підлітком, не відповідають, бо вони усуваються від участі у вихованні дитини і здійсненні за нею догляду. [2] Але відносно таких батьків по іншому запропоновано вирішувати питання в проекті Цивільного кодексу України (далі: проект ЦК [3]). Так, згідно з його ст. 1232 на батьків, позбавлених батьківських прав, суд може покласти відповідальність за шкоду, завдану їхніми неповнолітніми дітьми, протягом трьох років після позбавлення батьків батьківських прав, якщо поведінка неповнолітнього, що спричинила шкоду, стала наслідком неналежного здійснення ними обов'язку по вихованню неповнолітнього.

Під виною зазначених організацій розуміють вину їх робітника (робітників), яка полягає в нездійсненні ним (ними) належного нагляду за підлітком в момент заподіяння шкоди [4].

Зустрічаються випадки, при яких шкода, завдається неповнолітніми до 15 років, як по вині батьків (усиновителів), опікуна, так і по вині учбового, виховального або лікувального закладу, під наглядом якого дитина знаходилась в момент заподіяння шкоди. В таких випадках шкода відшкодовується як батьками (усиновителями), опікуном, так і відповідними установами, за принципом дольової відповідальності в залежності від ступення вини кожного [5].

Зазначений в ст. 446 Цивільного кодексу України (далі ЦК [6]) перелік фізичних і юридичних осіб, які несуть відповідальність за шкоду, заподіяну неповнолітніми віком до 15 років, є вичерпаним і поширеному тлумаченню не підлягає.

лежного правового забезпечення цієї відповідальності, тому пропонується в рамках спеціальної галузі законодавства здійснити в повній мірі взаємопогоджене правове регулювання відповідальності батьків за виховання дітей і — одночасно — правове регулювання допомоги батькам зі сторони суспільства і держави в цій важливій справі [14].

Було запропоновано також в якості межі відповідальності батьків в цих випадках встановити факт досягнення неповнолітнім — заподіячем шкоди, повноліття в сполученні з з'явленням у неповнолітнього коштів, достатніх для відшкодування шкоди. Відносно такого рішення, була висловлена точка зору про те, що вона переслідує ціль забезпечення інтересів потерпілого і представляється одностороннім та половинчатим [15].

Вирішення питання про майнову відповідальність як неповнолітніх від 15 до 18 років, так і неповнолітніх в цілому, на законодавчому рівні має важливе значення саме на сучасному етапі розвитку нашої держави. Тому, що саме в цей період неповнолітні частіше почали ставати володарями різного майна, бо все більше залучаються в цивільному товарообігу, а внаслідок цього в них з'являються матеріальні речі та кошти. Отже, в них з'являється реальна спроможність бути здатними самостійно нести цивільно-правову відповідальність. Разом з цим, неповнолітній в віці від 15 до 18 років продовжує залишатися неповнолітнім. Те що вони можуть свідомо давати звіт своїм діям, в цьому віці, ні у кого не викликає сумніву. Але їх погляди, саме в цьому віці, тобто "психічне відношення до своїх дій", не завжди буває стійким та вірним. На їх формування впливають, в першу чергу, ті засоби виховання, яких вони зазнають від своїх батьків, опікунів та піклувальників.

Психологи та педагоги вважають, що діти до підліткового віку накопляють дефекти виховання, які раніше чітко не проявлялись внаслідок недостатньої самостійності дитини і відносно неширокої сфери її діяльності та спілкування. Бо багато з того, що робить дитина, вона робить по прямому спонуканню дорослих; систе-

ма внутрішніх спонукать формується у неї поступово. Саме в підлітковому віці виявляються різні дефекти виховання і розвитку особистості, та впливають на їх вчинки [16]. Дітям буває не під силу виправляти помилки батьків, бо основи закладаються в ранньому дитинстві. В цілях з'ясування зв'язку між умовами виховання в ранньому дитинстві (до 5 років) і злочинністю неповнолітніх було проведено спеціальне дослідження. Наслідки дослідження підтвердили вказану педагогічно-психологічну аксіому. Тому, вирішуючи питання про відповідальність неповнолітніх від 15 до 18 років, не можна забувати, що здатність до самосвідомості, самовиховання також формується в процесі виховання, а сила звички (навіть поганої) велика [17].

В цивілістичній науці вірно сформувався точка зору саме відносно того, що заподіяна шкода неповнолітнім, незалежно від його віку, є виною їх батьків, усиновителів, піклувальників та опікунів. Саме вони повинні направити своєчасно свої зусилля в вихованні неповнолітнього, на запобігання в майбутньому заподіяння ним шкоди.

Відносно неповнолітнього, незалежно від його віку, повинні діяти норми, які направлені на охорону його інтересів, а особливо майнових прав, до досягнення повноліття. Правила, визначенні ст. 447 ЦК, а також ті, які пропонуються ввести ст. 1230 проекту ЦК відносно визначення суб'єкта цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми в віці від 15 (від 14 років) до 18 років, не передбачають такого захисту, бо суб'єктом такої відповідальності, в першу чергу, є сам неповнолітній.

Рівень розумової зрілості неповнолітнього, який береться до уваги при встановленні межі здатності його на здійснення прав та обов'язків повинен мати значення та набувати свого широкого використання тільки там, де він веде до набуття неповнолітніми своїх прав, або одержання відповідної правової користі для них. В інших випадках, а особливо, коли це веде до обмеження майнових прав неповнолітнього або їх припинення, він братися до уваги не повинен, бо непов-

нолітній, незалежно від віку продовжує залишатися неповнолітнім. Тому вірним буде визначити відповідальність, за шкоду, заподіяну діями неповнолітніх в віці від 15 до 18 років (можливо навіть сформувати "неповнолітнього, який здатний відповідно до рівня розумової та моральної зрілості здійснювати свої права та обов'язки"), солідарну разом з його батьками, усиновителями, або піклувальниками. В цьому вирішенні питання про відповідальність таких неповнолітніх: неповнолітній — буде нести відповідальність за свої протиправні дії, якими скоєна шкода, а батьки, усиновителі, піклувальники — за допущення неналежного виховання по відношенню до неповнолітнього, яке вплинуло на його дії та привело до скоєння ним шкоди.

На практиці таке вирішення питання вже має місце, коли батьки зізнають вину перед дітьми та потерпілим і самі, не чекаючи рішення суду про майнову відповідальність, добровільно відшкодовують потерпілому заподіяну дітьми шкоду. Тут слід звернути увагу і на негативні наслідки цивільної відповідальності, які в цілому відбиваються на сім'ї неповнолітнього правопорушника, так як відшкодування шкоди в більшості випадків здійснюється за рахунок бюджету сім'ї. Отож, в кінцевому рахунку зачіпляють майнові інтереси як неповнолітнього заподіяча, так і його родини. При солідарній відповідальності батьків і неповнолітніх в віці від 15 до 18 років заявлення регресного позову можна передбачати тільки тоді, коли існує ворожість у відношеннях між батьками і таким неповнолітнім. Регресний позов при цьому не стане причиною чвари, але буде стояти на захисті інтересів батьків і дітей [18].

Крім того, визначення кола суб'єктів відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми повинен бути розширеним. Новим суб'єктом відповідальності повинен стати і орган опіки і піклування.

Орган опіки і піклування, згідно зі ст. 128 Кодекса про шлюб та сім'ю України [19] і п. 1.1 Правил опіки та піклування [20], забезпечує встановлення виховання та захист особистих та майнових прав дітей, які внаслідок

смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав чи з інших причин, залишились без батьківського піклування. Разом з цим, він приймає рішення в інтересах неповнолітніх в процесі здійснення їх батьками, усиновителями, опікунами та піклувальниками дій по управлінню майном, що належить неповнолітнім. Ст. 32 проекту ЦК України розширює його функції, бо повноваженням органа опіки та піклування буде і визнання неповнолітніх повністю дієздатними.

В проекті ЦК вже включена спеціальна норма (ст. 1230'), яка передбачає відповідальність за шкоду, завдану неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, що набув повної цивільної дієздатності. Вона передбачає, що суб'єктом відповідальності за шкоду, завдану таким неповнолітнім є сам неповнолітній. Але, при недостатності коштів у такого неповнолітнього, обов'язок відшкодувати завдану ним шкоду може бути покладений повністю або частково на його батьків (усиновлювачів) або піклувальника, якщо вони дали згоду на набуття повної цивільної дієздатності і не доведуть, що шкода сталася не з їх вини. Така відповідальність припиняється з досягненням заподіявачем шкоди повноліття.

Такий підхід до вирішення питання про відповідальність неповнолітнього, що набув повної дієздатності, має свої недоліки. По-перше, такий неповнолітній продовжує залишатися неповнолітнім і тому відносно нього повинні зберегти свою дію правові норми, які регулюють відповідні питання щодо неповнолітніх. Він не повинен бути в гіршому положенні від всіх інших неповнолітніх. Отже, неповнолітній, визнаний повністю дієздатним, повинен нести таку відповідальність, яка встановлена чинним законодавством для відповідної категорії неповнолітніх. По-друге, визнання неповнолітнього повністю дієздатним, відповідно до ст. 32 проекту ЦК, буде відбуватися не тільки за згодою батьків. На вирішення цього питання будуть впливати, як зазначалося вище, і дії органа опіки і піклування. Ці дії будуть мати місце як при вирішенні пи-

тання са-
вання, та
суді. Бо с-
опіки та
визнання
дієздатни-
рішення і
док відсу-
відповідно
відальніс-
батьки н-
дальності
що вони
не було н-
до виріше-
повнолітн-
кональст-
ном опіки
ного непе-
ливе знач-

Вина с-
одна із пі-
ідальност-
ному ви-
шенні пи-
ньому по-
майнових
обсязі, від-
та мораль-
подіяння

В такі
органа оп-
частковом
зом з не-
нолітній і
нен в ме-
відати пе-
того бул
його повн-

Літер

1. Серг
2. Бел.
3. Про
4. Підс

тання самим органом опіки та піклування, так і при вирішенні питання в суді. Бо суд запросить висновок органа опіки та піклування щодо можливості визнання неповнолітнього повністю дієздатним, так як закон передбачає вирішення цього питання в суді на випадок відсутності згоди батьків. Крім того, відповідно до згаданої норми про відповідальність такого неповнолітнього, батьки не будуть суб'єктами відповідальності за заподіяну ним шкоду, тому, що вони не виразили своєї волі в суді, не було на це їх згоди. Отож, в підході до вирішення питання про визнання неповнолітнього повністю дієздатним, досконалість вивчення цього питання органом опіки та піклування щодо конкретного неповнолітнього буде грати особливе значення.

Вина органа опіки та піклування, як одна із підстав цивільно-правової відповідальності може виразитися в неналежному виконанні обов'язків при вирішенні питання про надання неповнолітньому повноважень на здійснення його майнових прав та обов'язків, в повному обсязі, відповідно до його рівня розумової та моральної зрілості, яке привело до заподіяння таким неповнолітнім шкоди.

В таких випадках, відповідальність органа опіки та піклування повина бути частковою, залежно від розміра вини, разом з неповнолітнім. Сам же неповнолітній разом з своїми батьками повинен в межах своєї долі солідарно відповідати перед потерпілим, незалежно від того була згода батьків на визнання його повністю дієздатним, чи ні.

Література:

1. Сергеева А.П., Толстой Ю.К. *Гражданское право. Часть 2.* — М., 1997. — С. 725.
2. Белякова А. М. *Охрана прав несовершеннолетних (пособие для слушателей народных университетов).* — М., 1983. — С. 144.
3. *Проект Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 року зі змінами, прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 5 червня 1997 року // Українське право.* — 1999. — №1.
4. Підпригора О.А., Боброва Д.В. *Цивільне право. Частина друга.* — К., 1996.

— С. 342-343.

5. Сергеева А.П., Толстой Ю.К. *Вказ. твір, с. 727.*

6. *Цивільний кодекс Української РСР, затверджений Законом УРСР від 18 липня 1963 року. Офіційний текст із змінами та доповненнями за станом на 1 лютого 1999 року // Кодекси України.* — 1999. — №1.

7. *Постанова №6 Пленуму Верховного Суду України від 27.03.92 "Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди" // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.* — 1993. — № 6.

8. Скитович В. *Возмещение вреда, причиненного несовершеннолетними // Советская юстиция.* — 1986. — №7. — С. 23.

9. Белякова А. М. *Вказ. твір, с. 147.*

10. Казанцева А. Е. *Обязанности и права родителей (заменяющих их лиц) по воспитанию детей и ответственность за их нарушение.* — Томск, 1987, — С. 94.

11. Загорулько А. И. *Обязательства по возмещению вреда, причиненного субъектами гражданского права* — Харьков, 1996. — С. 50.

12. Казанцева А. Е. *Вказ. твір, с. 95-96.*

13. Загорулько А. И. *Вказ. твір, с. 50-51.*

14. Шевченко Я. Н. *Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних.* — К., 1976. — С. 107-108.

15. Казанцева А. Е. *Вказ. твір, с. 94-95.*

16. Колесов Д.В., Мягков И.Ф. *Учитель о психологии и физиологии подростка.* — М., 1986. — с. 7.

17. Казанцева А. Е. *Вказ. твір, с. 99-100.*

18. *Там само, с. 101.*

19. *Кодекс про шлюб та сім'ю України, затверджений Законом УРСР від 20 червня 1969 року. Текст відповідає офіційному за станом на 17.01.2000 р. // Кодекси України.* — 2000. — № 1.

20. *Правила опіки та піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України 26.05.99 р. N34 / 166 / 131 / 88, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17.06.99 р. за N387 / 3680 // Офіційний вісник України.* — 1999. — N26. — Ст.1252.

Прийнято до друку
18 травня 2000 р.

ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

ЮРИДИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК

LAW HERALD

4'2000

Выходит ежеквартально

Основан в ноябре 1993 года

Учредитель:

Одесская национальная юридическая академия

Журнал зарегистрирован в Комитете по делам прессы
и информации Одесской областной государственной
администрации 12 ноября 1993 г.

Свидетельство: серия ОД № 189.

Перерегистрирован Министерством по делам
прессы и информации Украины 28 июня 1996 г.

Свидетельство: серия КВ № 2065.

Индекс ISSN 1561-4999 (18.03.99)

Международного центра регистрации
периодических изданий (Париж, Франция)

Подписной индекс: 40318

Главный редактор:

М. Ф. Орзих

Редакционная коллегия:

В. Б. Аверьянов

Л. В. Багрий-Шахматов

М. А. Баймуратов

(отв. секретарь)

В. С. Балух

С. В. Кивалов

А. В. Луначенко

Д. Т. Мазур

В. К. Мамутов

Б. А. Пережняк

(зам. гл. редактора)

А. А. Погребной

П. М. Рабинович

В. А. Серафимов

В. М. Чернявский

Технический редактор:

С. С. Сон

Нормативно-правовые акты, помещенные в журнале, являются неофициальной информацией.

Публикуемые материалы выражают позицию автора, которая может не совпадать с мнением редакции. За достоверность фактов, статистических данных и других материалов ответственность несет автор или лицо, предоставившее материал.

Перепечатка материалов допускается только со ссылкой на журнал.

Рекомендовано Ученым советом Одесской национальной юридической академии 25.09.2000 г. — протокол № 4.

Адрес редакции:
Украина, 65009, Одесса-9,
Пионерская, 2, каб. 108. 406.
Тел.: (8-0482) 689-323.
Тел./Факс: (8-0482) 635-255.
Эл. почта: law@slao.odessa.ua

Расчетный счет:
26004312503. ОКПО 13926472.
МФО 328209 АБ «Південний» г. Одесса.
Изд-во «Астропринт». «Юридический вестник»

Наукове видання

ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК 4'2000

Рос., укр. і англ. мовами

Здано до набору 16.10.2000 г.
Підписано до друку 11.11.2000 г. Формат 70x108 1/16.
Ум. друк. арк. 12,95. Обл.-вид. арк. 14,51.

Тираж 1000 прим. Зам. № 590.

Друкарня видавництва «Астропринт»
65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.
Тел.: (0482) 269-882, 269-682

www.astropint.odessa.ua

ОДЕСА • «Юридична література» • 2000

